

Εικόνες του Άλλου στην ελληνική λογοτεχνία

Εικόνες του Τούρκου Άλλου στην ελληνική πεζογραφία

Η Μικρασιατική καταστροφή και οι εθνικιστικές ρητορικές

Τρίτο Μάθημα
Lecturer: Petros Marazopoulos
petrosmarazopoulos@gmail.com

Ο Τούρκος Άλλος στην ελληνική σκέψη

- Πρώτο Στάδιο: Η ταύτιση του Τούρκου με την εικόνα του προαιώνιου εχθρού (19^{ος} και 20^{ος} αιώνας)
- Δεύτερο Στάδιο: Η ύπαρξη στερεοτυπικών εικόνων περί απολίτιστου και κατακτητικού Τούρκου και η εναντίωση στις εθνικιστικές ρητορικές (κείμενα που συνδέονται με τη Μικρασιατική Καταστροφή και την ανταλλαγή των πληθυσμών)
- Τρίτο Στάδιο: Η σταδιακή αποδοχή (1960 και μετά, αποδοχή και κατανόηση του Τούρκου Άλλου ως κοινωνική προβληματική της ελληνικής πεζογραφίας)

Η γενιά του 30' και η εικόνα του Τούρκου

- Οι μελέτες του *Ηρακλή Μήλλα* και της *Damla Demirozu*
- Η 'γενιά του 30': ποιητική ανανέωση, υπερρεαλισμός και μοντερνισμός
- **Ελεύθερος στίχος και μυθιστόρημα**
- Βασικοί εκπρόσωποι της γενιάς: *Οδυσσέας Ελύτης, Γιώργος Σεφέρης, Γιάννης Ρίτσος, Στρατής Μυριβήλης, Γιώργος Θεοτοκάς, Καραγάτσης κ.α.*
- Το 'Ελεύθερο Πνεύμα' του Θεοτοκά και ο 'επαρχιωτισμός της ελληνικής λογοτεχνίας'
- Η συχνή παρουσία του Τούρκου Άλλου σε κείμενα της γενιάς (πάνω από το 30%)

Η γενιά του 30' και η εικόνα του Τούρκου

- Που τοποθετείται ο Τούρκος Άλλος; (*Βυζάντιο, Τουρκοκρατία, Ελληνική Επανάσταση, Απελευθέρωση της Κρήτης*)
- Ο 'Ιστορικός Τούρκος' και η Τουρκοκρατία (*Καραγάτσης, Πετσάλης, Καζαντζάκης*)
- Οι Τούρκοι και τα **σύγχρονα γεγονότα** (*Μυριβήλης, Πολίτης, Βενέζης, Θεοδοκάς κ.α.*)
- Η δεύτερη κατηγορία συγγραφέων και η σχέση τους με τη **Μικρά Ασία**
- Η πρώτη κατηγορία συγγραφέων κατάγεται κυρίως από τον **ελλάδικο χώρο**

Τα χαρακτηριστικά του 'Ιστορικού Τούρκου'

- Η εικόνα του **κατακτητή**
- Η σύνδεση με την **τυραννία** και την **εξουσία**
- Το στοιχείο του **θρησκευτικού φανατισμού**
- Μια τυπολογία των χαρακτήρων: πολύ περισσότεροι άντρες, σπάνια η παρουσία γυναικών και παιδιών
- Η εικόνα του **Ανατολίτη**: *χαρακτήρες που δεν είναι ιδιαίτερα εργατικοί, κοιμούνται πολύ και καπνίζουν ναργιλέ*
- Η **μανία** με τις **Ελληνίδες** και οι **παιδεραστικές τάσεις**
- Η σύνδεση με την **απλότητα**, τη **δεισιδαιμονία** και τη **δωροδοκία**
- Τα αντιθετικά στοιχεία της ελληνικής ταυτότητας

Η 'Τουρκάλα' στη λογοτεχνία της γενιάς του 30'

- Εικόνες κοντά στο πρότυπο του 'Ιστορικού Τούρκου'
- Το στοιχείο της εξωτικής ομορφιάς και η ερωτική προτίμηση στους Έλληνες
- **Ανατολή** και εικόνα της γυναίκας
- Σπάνια οι Τουρκάλες είναι μητέρες, σπάνια ανήκουν στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις
- Η παρουσία τους στα **χαρέμια** και ο φθόνος τους για τις '**ελεύθερες Ελληνίδες**'
- Σύνδεση του **Τούρκου** με τη **δειλία** και το **σκότος**
- Σύνδεση του Έλληνα με την **πρόοδο** και τον **πολιτισμό**

Η εικόνα του Τούρκου συσχετιζόμενη με τα σύγχρονα θέματα

- Οι συγγραφείς: Βενέζης, Μυριβήλης, Πολίτης, Θεοτοκάς
- Το ιστορικό πλαίσιο της **Μικρασιατικής Καταστροφής**
- Τα κοινά στοιχεία με τον **‘Ιστορικό Τούρκο’**: *η αντιπαλότητα με τους Έλληνες, οι βιαιοπραγίες και η συσχέτιση των Τούρκων χαρακτήρων με τον πόλεμο*
- Το **μειονέκτημα** των Τούρκων ως προς την **έλλειψη εθνικής ταυτότητας**
- Η σύνδεση με τον **εθνικισμό**, λόγω των **ιστορικών συνθηκών** και όχι λόγω φυλετικών χαρακτηριστικών
- Οι εικόνες των απλών Τούρκων πολιτών και η **διαφοροποίησή τους από την κρατική μηχανή**

Η εικόνα του Τούρκου συσχετιζόμενη με τα σύγχρονα θέματα

- Η ανταλλαγή πληθυσμών, ο ξεριζωμός των Τούρκων και η ελληνική ενσυναίσθηση
- Οι υπαρκτές διαφορές μεταξύ ελληνικού και τουρκικού στοιχείου
- Ο εργασιακός τομέας: η σύνδεση των Ελλήνων με το εμπόριο και την ιδιοκτησία και η σύνδεση των Τούρκων με τις αγροτικές εργασίες
- Το τουρκικό έθνος ως πνευματικά υποδεέστερο έθνος
- Η εικόνα του 'υπαρκτού' (σύγχρονου) Τούρκου: *πιο ανθρώπινος, πιο εξεζητημένος, πιο σύνθετος*
- Η 'ιδεολογικά φορτισμένη ιστορική ερμηνεία' (Μήλλας) και οι αρνητικές εικόνες των Τούρκων στην ελληνική λογοτεχνική παραγωγή

Ηλίας Βενέζης: Η εικόνα του Τούρκου στο έργο του

- Ο Ηλίας Βενέζης ως συγγραφέας και η ‘Αιολική σχολή’
- Η **ισορροπία** μεταξύ θετικών και αρνητικών Τούρκων χαρακτήρων στο έργο του Βενέζη
- Ψευδώνυμο του *Ηλία Μέλλου*
- Η γέννηση στην Μυτιλήνη και η στρατολόγησή του από τους Τούρκους για καταναγκαστικά έργα
- **‘Το Νούμερο 31328’**: ρεαλισμός, προσωπική ιστορία και αυτοβιογραφικά στοιχεία
- Το υπόλοιπο έργο του Βενέζη: ‘Η αιολική γη’ (1943)
- Τα **κύρια χαρακτηριστικά** του έργου: *αυτοβιογραφικά στοιχεία, νοσταλγία, προσωπικά βιώματα, εφηβεία, πατρική γη*

Ηλίας Βενέζης: 'Το νούμερο 31328'

- Η υπόθεση του έργου
- Η ιστορία της αιχμαλωσίας και το αντιπολεμικό μήνυμα
- Τα **τάγματα εργασίας** στην Τουρκία
- Ελληνοτουρκικές διαμάχες και **εθνικισμός**: η βίωση της ιστορίας και το λογοτεχνικό κείμενο
- Η **κοινή μοίρα** των ανθρώπων
- Το σχόλιο για τη **βία** και το αισιόδοξο μήνυμα παρά την φρίκη του πολέμου

Ηλίας Βενέζης: ‘Το νούμερο 31328’

- Η **γλώσσα** του κειμένου και η παρουσία πολλών **τουρκικών λέξεων** στο κείμενο
- Η αφήγηση σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο και η **συνολική εμπειρία** του πολέμου
- Τα **κοινά στοιχεία** Ελλήνων και Τούρκων
- Το **σχόλιο για τον ελληνικό πολιτισμό**
- **Βασικά στοιχεία του έργου:** νοσταλγία, πόνος του πολέμου, συμπόνια, οι άνθρωποι ως θύματα και το φιλειρηνικό μήνυμα

Ηλίας Βενέζης: 'Το νούμερο 31328'

Οι μαφαζάδες* που μας φυλάνε είναι μεγάλες ηλικίες. Όλοι απ' τα βαθιά της Ανατολής, στον καιρό του πολέμου το 'χαν σκάσει στα βουνά. Το κουβέρνο* τότες δεν μπορούσε να τους κυνηγήσει. Μα, τώρα που κάλμαρε το μέτωπο κι ο Έλληνας έφυγε, άνοιξαν τα παλιά κατάστιχα και τους μάζεψαν έναν έναν κι επειδή σε τέτοια ηλικία δεν ήταν πια βολετό να μάθουν να σκοτώνουν ανθρώπους πολιτισμένα, τους βάλαν βοηθητικούς να φυλάνε εμάς.

Στην αρχή τούς είπαν πως θα υπηρετήσουν τρεις μήνες. Οι μήνες γίναν έξι, γίναν εφτά, οχτώ, κι αυτοί ολοένα μέναν μαζί μας και ζυμώνουνταν.

Οι πιο πολλοί τους έχουν γενειάδα. Σιγά σιγά έπιασαν να 'ρχονται τα βράδια στις παρέες μας. Ψάχνουν με τα δάχτυλα τα γένια τους και λεν, κοιτάζοντας με τ' αγαθά μάτια τους κάπου:

— Αχ, μεμλεκέτ!... (πατρίδα).

Μας λεν τον καημό τους, μας ρωτούν τι να κάμουν.

Δεν έχουμε πολύ κέφι γι' αυτές τις παρέες. Τους ακούμε σχεδόν ψυχρά — ανάμεσά τους κι ανάμεσά μας υπάρχει ο σκληρός τοίχος. Αυτοί δεν είναι που μας κρατούν δεμένους; Τους μισούμε — πρέπει. Κι αν καμιά φορά πιάνεις τον εαυτό σου αφηρημένο σα να 'χει ξεχάσει τον «τοίχο», δε χρειάζεται παρά μια σπίθα μυαλό. Φέρνεις πάλι τότες, ντροπιασμένος, τον κρύο οχτρό στο προσκήνιο.

Ηλίας Βενέζης: 'Το νούμερο 31328'

Μια μέρα οι μαφαζάδες μάθανε —το 'γραφε λέει το φύλλο*— πως οι ηλικίες τους απολυθήκαν.

— Τι να κάνουμε; Τι να κάνουμε;

Έρχονται και μας ρωτούν γεμάτοι απελπισία.

Ένας δικός μας τους ορμηλεύει* τότες να σηκωθούν να βγουν στο Διοικητή αναφορά. Έτσι γίνεται, τους λέει, στο στρατό. Θα του πείτε: «Θέλουμε το χαρτί* μας!»

Κοιτάζονται μ' απορία: Μα έχουν την άδεια, λοιπόν, να κάμουν κάτι τέτοιο;

— Και βέβαια την έχετε!

Δεν ξέραν με τι τρόπο να μας φχαριστήσουν για την ορμήνια. Βγάλαν συναμεταξύ τους μιαν επιτροπή από έξι. Μέσα σ' αυτουνούς ήταν κι ένας αράπης.

Σύμφωνα με τις οδηγίες μας ζήτησαν πρώτα τον υπαξιωματικό, αυτός τους πήγε στο λοχαγό κι από κει τους παρουσίασαν στο Διοικητή, το Γιαννιώτη.

— Τι θέλετε, ουλάν;

— Το χαρτί μας θέλουμε για το μεμλεκέτ! Το λεν οι γαζέτες*.

— Τι έκανε λέει;

— Το χαρτί μας για το μεμλεκέτ!

Ωχ, που να 'σουν, μάτια μου! Ο Γιαννιώτης τα 'χασε. Ήταν ένα πράμα ακατανόητο για τον τούρκικο στρατό.

Τόσα χρόνια μπίνμπασης* δε θυμόταν κάτι παρόμοια φοβερό.

— Ποιος σας ορμήνεψε, κερατάδες! Ποιος σας ορμήνεψε; φώναζε έξω φρενών.

Φοβισμένοι σα ζαρκάδια τού το είπαν: Οι σκλάβοι. Αυτοί ξέρουν.

Ηλίας Βενέζης: 'Το νούμερο 31328'

Απασχολημένος κείνη την ώρα, διέταξε να τους κλειδώσουν, όλη την επιτροπή, σ' ένα κελί. Ήταν βράδυ. Αύριο θα τους κανόνιζε.

Η είδηση γέμισε πίκρα όλους τους άλλους μαφαζάδες, που περίμεναν με αγωνία το αποτέλεσμα. Ήμαστε κι εμείς λυπημένοι. Χωρίς λόγο. Τι μας ένοιαζε;

Την άλλη μέρα ξημέρωνε Παρασκευή. Ο Διοικητής κατά τις δέκα η ώρα διάταξε να μαζευτούν όλοι οι λόχοι των σκλάβων στο ύπαιθρο, έναν μεγάλο τόπο. Ήταν εκεί και ο λόχος των μαφαζάδων.

Σε λίγο φέραν τους έξι στρατιώτες που είχαν βγει χτες στην αναφορά. Φέραν και τρεις σκλάβους, κατηγορημένους απ' τους δικούς μας τους τσαουσάδες* γιατί δεν τους κάναν τα θελήματα.

Τους ξεγυμνώνουν όλους ως τη μέση. Μ' ένα μεγάλο σκοινί τούς δένουν, τον ένα με τον άλλο, και τους εννιά αράδα. Ύστερα, τι δυο άκρες το σκοινί το πιάνουν, απ' τη μια κι απ' την άλλη, από δυο στρατιώτες. Σαν τελείωσε η προετοιμασία τούτη ήρθε ο Διοικητής. Από πίσω του τρεις τέσσερις αξιωματικοί. Ο Γιαννιώτης, με δεμένα τα χέρια του στις πλάτες, προχωρεί νευρικά μπρος στην αράδα τους δεμένους. Τους κοιτάζει μες στα μάτια, έναν ένα. Τσιμουδιά. Ύστερα γυρίζει πίσω. Ξαναπερνά από μπροστά τους, έναν ένα. Κι ύστερα άξαφνα, απότομα ξέσπασε η θύελλα:

Παλιόσκυλα! Παλιόσκυλα! Παλιόσκυλα!

Χτυπούσε με το καμτσίκι από στριμμένο τέλι* στο κεφάλι, στα μάτια, στα γυμνά κορμιά. Λάφαζε*, ίδρωνε, έπαιρνε δύναμη τρέχοντας ζερβά δεξιά σα να τη ζητούσε, κι ολοένα, χτυπούσε λυσσασμένα, αβάσταχτα, τυφλά. Οι δεμένοι φώναζαν σπαραχτικά.

Η εικόνα του Τούρκου σε σύγχρονα κείμενα

- Η παρουσία του 'Ιστορικού Τούρκου' και τα αμετάβλητα αρνητικά σχετικά χαρακτηριστικά
- Οι περιστασιακά θετικές εικόνες του τουρκικού έθνου
- Οι 'αφελώς θετικές' εικόνες του Τούρκου
- Οι αριστερές/ μαρξιστικές ιδεολογίες και η εικόνα του Άλλου
- **Εικόνες του 'απλού', 'εργαζόμενου', 'φουκαρά' Τούρκου** (Διδώ Σωτηρίου, Μενέλαος Λουντέμης, Μαρία Ιορδανίδου)
- Αντι- ιμπεριαλιστικός λόγος και εικόνα του Τούρκου
- Οι αναφορές στην **Τουρκοκρατία** και η έμφαση στη **βιαιότητα**

Η εικόνα του Τούρκου σε σύγχρονα κείμενα

- Οι **βίαιοι** και οι **‘υποφερτοί’** Τούρκοι (Αλέξανδρος Πανσέληνος, *Η καμήλα στα Χιόνια* ή Κώστας Ασημακόπουλος, *Οι ψυχές της Σαμοθράκης*)
- Περισσότερο **σύνθετες** εικόνες των Τούρκων, **λιγότερα στερεότυπα**
- **Η αποφυγή σύνδεσης με την Τουρκοκρατία**
- Η παραδοχή της ελληνικής δυνατότητας για πρόοδο και εξέλιξη
- Οι **ουδέτερες** αφηγήσεις για τους Τούρκους (Νίκος Θέμελης, *Η αναζήτηση*)

Μεταφράσεις ελληνικών μυθιστορημάτων στην τουρκική γλώσσα

- Το φαινόμενο της λογοκρισίας
- Το παράδειγμα του έργου της Διδώς Σωτηρίου, *Ματωμένα Χώματα*. Ο τίτλος στα τουρκικά (Γεια σου, Μικρασία), η παράλειψη της αναφοράς στον ξεριζωμό και στην ανταλλαγή πληθυσμών
- Η ταύτιση της εικόνας της Τουρκίας με την δυστυχία του Άλλου
- Τι αφαιρέθηκε; (*Η δωροδοκία του φτωχού Τούρκου από έναν Έλληνα, το κάψιμο των Ελλήνων από τους Τούρκους, η φράση 'Μπάσταρδος Κεμάλ', οι βιασμοί («γυναίκες που έπαθαν κάτι κακό» και οι σφαγές)*)
- Άλλα παραδείγματα: η λογοκρισία σχετικά με τον **εθνικό φανατισμό**, τον **εγωισμό**, οι **διαφοροποιήσεις σε επίθετα** όπως «απλός» (τίμιος πλέον)
- Παράλειψη **στερεοτυπικών κατασκευών** («ο δαίμονας Τούρκος», «η βρώμικη μυρωδιά των Τούρκων», «ο αιμοβόρος Χριστιανομάχος», κ.α.)
- Οι ανησυχίες για την εθνική ταυτότητα

Πέτρος Μαραζόπουλος
petrosmarazopoulos@gmail.com
Φεβρουάριος 2024